

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هستی ارادی

(کتاب اول: هستی‌های اجتماعی)

هادی موسوی و سیدحمیدرضا حسینی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

تابستان ۱۴۰۰

موسوی، هادی، ۱۳۶۰ -

هستی ارادی (کتاب اول: هستی‌های اجتماعی) / هادی موسوی، سیدحمیدرضا حسینی - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۹.
هشت، ۲۵۲ص: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۵۶۵: فلسفه علوم انسانی: ۲۷)

ISBN: 978-600-298-340-4

بها: ۴۴۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه. ص. [۲۳۳] - ۲۳۹: همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. علوم انسانی -- فلسفه. ۲. Humanities -- Philosophy. ۳. انسان‌شناسی -- فلسفه. ۴. Anthropology -- Philosophy.

۵. علوم انسانی (اسلام) -- فلسفه. ۶. Humanities (Islam) -- Philosophy. ۷. علوم اجتماعی -- فلسفه.

۸. Philosophy -- Social sciences. الف. حسینی، سیدحمیدرضا، ۱۳۳۶. ب. اسلامی اردکانی، سیدعدنان، ۱۳۵۵. ویراستار.

ج. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. د. عنوان.

۳۰۰/۹۲۲

H۶۱

۷۵۰۲۷۶۴

شماره کتابشناسی ملی

هستی ارادی (کتاب اول: هستی‌های اجتماعی)

مؤلفان: هادی موسوی (استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)، سیدحمیدرضا حسینی (دانشیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

ویراستار: سیدعدنان اسلامی اردکانی

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: تابستان ۱۴۰۰

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۴۴۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نیش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) شماره: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص.پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۰۲۶۰۰۶۶۴

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

http://rihu.ac.ir/fa/book

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی «ره»، بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن

فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۵۶۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند. این اثر گامی نوین در راستای شناسایی مؤلفه‌های مورد نیاز برای رسیدن به یک دانش اجتماعی اصیل محسوب می‌شود.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌دانم تلاش‌های مؤلفان محترم اثر، دکتر سیدحمیدرضا حسنی و دکتر هادی موسوی و نیز از ناظر محترم، استاد گرامی حجت‌الاسلام والمسلمین حسن آقا نظری سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۱۰	جایگاه این کتاب در بین سایر آثار نویسندگان.....
۱۴	این کتاب در یک نگاه.....

فصل اول: چرا از هستی اجتماعی و انسانی سخن می‌گوییم؟

۱۹	مقدمه.....
۲۱	۱. هستی‌های اجتماعی، بیانگر هدف علوم اجتماعی.....
۲۲	نیل به هستی‌های نیک و بد.....
۲۴	۲. نسبت روش‌شناسی علمی با هستی‌های اجتماعی.....
۳۲	الف) عناصر روش‌شناختی تعیین‌بخش پارادایم.....
۳۲	۱. نقش انسان در هستی‌های اجتماعی.....
۳۵	۲. نسبت تاریخ با هستی‌های اجتماعی.....
۳۹	۳. نسبت اخلاق با هستی‌های اجتماعی.....
۴۴	تثبیت اخلاق به‌عنوان هستی اجتماعی.....
۴۷	فروکاهش اخلاق به هنجارهای اجتماعات حرفه‌ها.....
۴۷	اخلاق کمی‌گرا.....
۴۸	۴. نسبت فرهنگ با هستی‌های اجتماعی.....
۴۹	۵. نسبت دین با هستی‌های اجتماعی.....
۵۰	اصول دین.....

۵۲	اصول دیانت.....
۵۷	ادیان به‌مثابه نشانه‌های هستی اجتماعی انسانی.....
۶۰	۶. نسبت تمدن با هستی‌های اجتماعی.....
۷۱	ب) وزن‌دهی پارادایمی.....
۷۳	۳. هستی‌های اجتماعی به‌مثابه معیار معرفت علمی معتبر.....
۷۴	۴. هستی‌های خرد و کلان جهان اجتماعی؛ هویت‌بخش پارادایم‌های علوم اجتماعی.....
۷۵	هویت کنش.....
۸۰	علیت طبیعی و علیت ارادی؛ مبنای تمایز عقل عملی و عقل نظری.....
۸۱	هویت اجتماع.....
۸۸	هویت سازمان.....
۸۸	هویت نهاد.....
۹۲	هویت تمدن.....
۹۷	۵. نسبت هستی‌های اجتماعی با تحلیل اجتماعی.....
۹۷	جایگاه نظریه همبستگی در تحلیل اجتماعی.....
۱۰۳	جایگاه کنش در تحلیل اجتماعی.....
۱۰۴	تاریخ هستی اجتماعی و تحلیل اجتماعی.....
۱۱۰	۶. نسبت هستی‌های اجتماعی با سامانه روش تحقیق تجربی.....
۱۱۱	ویژگی‌های روش‌های تحقیق کیفی و منشأ پیدایش آنها.....
۱۱۲	ویژگی اول: اصالت دیدگاه کنشگر.....
۱۱۳	ویژگی دوم: توصیف دقیق هستی‌های اجتماعی.....
۱۱۳	ویژگی سوم: زمینه‌گرایی.....
۱۱۴	ویژگی چهارم: فرایندگرایی.....
۱۱۵	ویژگی پنجم: انعطاف‌پذیری و غیرخطی بودن.....
۱۱۶	ویژگی ششم: عدم نظریه‌مداری.....

فصل دوم: بین‌الذهانی بودن هستی‌های انسانی و اجتماعی

۱۲۳	۱. رویکرد رئالیستی در شناخت امور بین‌الذهانی.....
۱۲۴	(*) اشیاء جهان اختیار.....
۱۲۶	(*) اشیاء ارادی.....
۱۲۸	(*) مقوله‌های ارادی و علم ارادی.....

- ۱۳۲..... (*) تمایز علیتی
- ۱۳۴..... (*) ورود مسئولیت و آزادی در علیت ارادی
- ۱۳۵..... (*) نقش آگاهی درونی و آگاهی بیرونی در کنشگری
- ۱۳۷..... (*) مبادی اراده
- ۱۳۷..... (*) نیروی عملگر آگاه (= قوه مدبّره)
- ۱۳۹..... (*) شناختاری بودن عقل عملی
- ۱۴۱..... (*) ترکیب عقل ابزاری و عقل اخلاقی
- ۱۴۴..... (*) علوم اخلاقی به منزله علوم انسانی
- ۱۵۰..... (*) مفاهیم دانش اراده
- ۱۵۴..... (*) کنش انسانی، محصول کارکرد ذهن
- ۱۵۷..... ۲. سوپژکتیویته و امور بین‌الذّهانی
- ۱۵۸..... (*) بنیان شناخت بر قضیه کوجیتو، خدا و دانسته‌های نخستین
- ۱۶۰..... (*) عبور از عقل نظری به عقل عملی
- ۱۶۲..... (*) گذار از عقل نظری به عقل عملی
- ۱۶۳..... (*) وجدان اجتماعی، مأمن واقعیت اجتماعی
- ۱۶۸..... (*) آگاهی راستین / آگاهی کاذب و ورود عنصر «تغییر»
- ۱۷۰..... (*) محوریت سوژه با هرمنوتیک علوم انسانی
- ۱۷۳..... (*) در جستجوی معنا در علوم اجتماعی
- ۱۷۷..... (*) جستجوی روش شناختی معنای کنش
- ۱۸۰..... (*) از توسعه سوژه‌گی علوم انسانی تا گریز از نظریه و شناخت

فصل سوم: مهم‌ترین پرسش‌های علوم اجتماعی؛ چگونگی گذار از معانی و ساختارهای بین‌الذّهانی به عینیت و نظریه عینی آزمون‌پذیر

- ۱۸۵..... «مسئله» و چیستی آن
- ۱۸۶..... عبور از مسئله «علت و دلیل» به مسئله عینیت
- ۱۹۰..... تلقی‌های مختلف درباره «عینیت» در علوم انسانی/اجتماعی
- ۱۹۲..... ۱. تأمین عینیت با پیروی از علوم طبیعی
- ۱۹۹..... ۲. تأمین عینیت علوم انسانی با تمرکز بر وحدت ساختار روان انسان
- ۲۰۳..... ۳. تأمین عینیت علوم انسانی با تیپ‌های ایدئال
- ۲۰۶..... ۴. تأمین عینیت علوم انسانی با عبور از آگاهی کاذب

بسم الله الرحمن الرحيم
والحمد لله رب العالمين
و صلى الله على سيدنا
و نبينا محمد و آله الطيبين الطاهرين

عالم درختیست که بار و ثمره او مردم است؛
و مردم درختی است که بار و ثمره وی خرد است،
و خرد درختیست که ثمره او لقای خدای تعالی است.
(افضل الدین کاشانی، مجموعه مصنفات: ۶۶۲)

مقدمه

هستی‌های ارادی از جمله واقعیات جهان‌اند که انسان با اراده آزاد خویش آنها را در دایره موجودات ایجاد می‌کند، می‌سازد، درون آن زندگی می‌کند، با آنها می‌جنگد، می‌ستیزد، از آنها لذت می‌برد و رنج می‌کشد، با آنها می‌گیرد و می‌خندد، از آنها ضربه می‌خورد و بدان واسطه به دیگران محبت می‌ورزد و آسیب می‌زند، و بر این اساس، توسط آنها تشویق یا تنبیه می‌شود؛ عشق و صداقت یا دشمنی و جنگ، نظم، همبستگی، بی‌نظمی و سردرگمی، سعادت و خوشبختی یا ذلت و سیاه‌بختی، نابرابری و عدالت، آزادی و استقلال، بندگی و اسارت، سرسپردگی و سروری، همه درون آن معنا می‌یابد. اما عجب آن است که ما انسان‌ها آنها را می‌بینیم، اما نمی‌بینیم، آنها را می‌چشیم، اما نمی‌چشیم، آنها را تا عمق وجود خود لمس می‌کنیم، اما لمس نمی‌کنیم، صدای آنها سرتاسر روزگار ما و سرتاسر تاریخ را به خود مشغول داشته و می‌توان همهمه انسان‌هایی که زیر چرخ‌دنده‌های آن با سختی‌ها و ناملایمات و زیبایی‌های آن زیسته‌اند از آغازین لحظات زندگانی بشر شنید، اما چه آرام و ساکت به پیش می‌رود و زخمه‌ها و نوازش‌های خود را بر

بدن‌های ما انسان‌های نحیف وارد می‌کند. این چه قدرتی است که جمع پراکنده ما را گرد هم می‌آورد و زان پس از هم می‌باشد. آنچه و آن‌که در فرودست‌ترین مرتبه است را بالا می‌برد و بالارتبگان را به زیر می‌کشد. به‌راستی این هستی‌ها از چه نوع واقعیتی هستند که چنین حضور مهیبی در زندگی ما دارند، اما به این میزان سهل‌الوصول و در عین حال دیریاب‌اند. این هستی‌ها تا بدان‌جا پیش می‌روند که واقعیتشان از خود ما برای ما واقعی‌تر می‌شوند؛ ما انسان‌ها خود را بدانها می‌فروشیم و از سودای پیش‌آمده خوشحالی‌م و سر بدانها می‌سپاریم، اما آنگاه که به خسران خود از معامله صورت‌گرفته پی می‌بریم و احساس زیان می‌کنیم، آزاد شدن از آنها دیگر شبیه به امری محال می‌نماید؛ زیرا این هستی‌ها هستند که سرشت ما را برمی‌سازند، می‌باشند و برای آن راه می‌سازند و مقصد نشان می‌دهند و زان پس مرکبی برایمان فراهم می‌کنند و همسفری همراهان می‌سازند و این ماییم با بدن‌های فرسوده و ناتوان که توان مقابله با آنها را نداریم؛ زیرا واقعیت این هستی‌ها نه قابل دیدن است، نه قابل شنیدن و نه قابل لمس کردن؛ ابزارگانی دیگر لازم است تا بتوان آنها را دید، صدای همه‌گیر آنها را شنید و لحظه لحظه زندگی را پر از حضور آنها دید. با این توان محدود چه می‌توان کرد، جز آنکه قدم در راهی که او به ما نشان می‌دهد و مقصدی که او راهنمای ما بدان است، بگذاریم و در سودایی پر از ابهام، خود را بدان واگذار کرده و فروشنده سرب‌راهی باشیم، اما چه چیز در قبال این مبادله از او می‌ستانیم؟ شاید هیچ! پس به کدامین نیرو باید آنها را شناخت، در برابر ناملايمات او ملایم بود و از جریانات سهمگین آن به سلامت عبور کرد و خود را بدست آن نسپرد؟ آیا چنین امر محالی ممکن است، جز اینکه آسیب و منفعت را بیرون از سازوکارهای این هستی‌ها و از نیروی محیط بر آنها جستجو کرد. نیرویی که در عین اینکه حاکم بر هر دو جهان اراده و غیر اراده است،